

Prof. dr. Fikret Bećirović, Viši naučni saradnik na Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu

ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI U FUNKCIJI ETNIČKOG ISTREBLJENA, Zločini u Prijedoru - od “bijelih traka”, logora do stratišta korićanskih stijena

Rezime

Agresija na Bosnu i Hercegovinu imala je dva ključna cilja, koja su u svojoj realizaciji išla uporedo; zauzimanje teritorije i etničko čišćenje zauzete teritorije. Ti ciljevi su se realizirali na krajnje brutalan način čak i u područjima gdje nije bilo nikakve vojne prijetnje, gdje su srpske vlasti nesrpski živalj brutalno pokupili iz njihovih stanova, te ih narazne načine terorizovali, zatvarali, premlaćivali, i na najbrutalniji način ubijali nedužne zatočenike, te dopuštali silovanja i raznih varijanti zločina protiv čovječnosti ostrašćenim nacionalistima, a sve u cilju stvaranja potpuno etnički čistog prostora samo za Srbe. Po svim međunarodnim normama i konvencijama takvi akti su usmjereni kako protiv javnog morala tako i protiv niza vrijednosti koje se smatraju temeljnim dostignućima čovječanstva kao cjeline, gdje se posebno ističu ljudska prava koja su garantovana Poveljom UN-a, Međunarodnim pravom ljudskih prava, konvencijama, protokolima i čitavim sistemom međunarodnopravnih propisa savremenog doba. Kršenjem ljudskih prava, prije svega prava na život i fizički integritet, zdravlje i ljudsko dostojanstvo, na najgrublji način krše se osnovni principi humanosti. Shodno pomenutoj međunarodnoj legislativi, godine 2003. donešen je Krivični zakon BiH, koji u glavi **XVII ističe Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom**, kojeg danas sudstvo BiH primjenjuje u procesuiranju ratnih zločinaca.

Sa stanovišta ovog zakona (čl.172), zločini protiv čovječnosti su unaprijed isplanirana djela širokog ili sistematskog napada, usmjerena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, koja za cilj imaju: a) lišenje druge osobe života (ubistvo); b) istrebljenje; c) odvođenje u ropstvo, d) deportaciju ili prisilno preseljenje stanovništva; e) zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravima međunarodnog prava; f) mučenje; g) prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi

oblik teškog seksualnog nasilja; h) progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu, u vezi sa bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonu ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine; i) prisilni nestanak osoba; j) zločin aparthejda; k) druga nečovječna djela slične prirode, učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja. Međutim, ono što odvaja pojedine oblike zločina protiv čovječnosti od klasičnih krivičnih djela jeste činjenica da se ona vrše kao dio širokog i sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva.

U ovom radu autor će se referirati na glavu XVII Krivičnog zakona BiH, dijelove Rimskog statuta, Međunarodne konvencije, te relevantnu sudsku praksu. Kao paradigmu širokog sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, ovaj rad će se fokusirati na zločine protiv čovječnosti u Prijedorskoj općini.

Ključne riječi: bijele trake, torture, logori, silovanja, širok i sistematski napad, civilno stanovništvo, progon, mučenje, aparthejd, zločin protiv čovječnosti, presude ICTY.

1. Uvodne napomene

Zločine protiv čovječnosti čine ona djela kojima se povređuju temeljni moralni i pravni principi na kojima počiva međunarodna zajednica, pa može se reći i ukupno čovječanstvo, a posljedice tih djela imaju takav odjek da prevazilaze državne, regionalne pa i kontinentalne okvire. Zločini protiv čovječnosti, mada su po istom intenzitetu okrutni, razlikuju se od zločina genocida utoliko što oni ne ciljaju na to da “unište u cjelosti ili djelimično”, kako je navedeno u Ženevskoj konvenciji iz 1948. već se obično ustremaju na određenu grupu i vrše “obuhvatne i sistematske” prekršaje¹, to jest za razliku od genocida ovdje se za počinioca ne traži odgovornost po kriteriju specijalne namjere (*dolus specialis*)². Za razliku od ratnih zločina, zločini protiv čovječnosti mogu se činiti i u ratu i u miru³. Sa disolucijom Jugoslavije, zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava, posebno u četverogodišnjoj barbarskoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu

¹ Leksikon ratnih zločina, Ono što bi javnost trebalo da zna, priredili Roj Gatman i Dejvid Rif, SAMIZDAT B92, Beograd 2003. Str.536.

² Zarije Seizović, Međunarodno javno pravo, Zenica 2008, str.147.

³ Leksikon ratnih zločina, str.536.

bili su po svojoj okrutnosti, bezobzirnosti, oblicima, načinima i realizaciji, rijetko viđeni u novijoj historiji ljudskog društva, tako da je ovdje kriterij specijalne namjere, vrlo upitan.

Prisjetimo se, da pravno regulisanje ove problematike vuče svoje korijene još iz Haških konvencija, koje su izričito zabranjivale ova djela, što je jasno vidljivo iz preambule Haške konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907.godine, koja kodifikuje običajno pravo u oblasti oružanog sukoba. Ta kodifikacija se zasnivala na postojećoj praksi država ukorijenjenoj u onim vrijednostima i principima koji su činili “zakone čovječnosti”, kako su se oni ispoljavali kroz istoriju u različitim kulturama⁴. Bezmalo, tu se ističu “interesi čovečanstva i stalno rastući zahtevi civilizacije”, te zahtjevi koji “proizlaze iz običaja ustanovljenih među prosvćenim narodima, iz zahteva čovečnosti i iz zahtijeva javne savjesti”⁵.

Shodno haškoj konvenciji ovi principi se prvi put de facto primjenjuju sa **Londonskim sporazumom o Međunarodnom vojnom tribunalu** (poznat i kao **Londonska povelja** ili **Nirnberška povelja**) koji je kao dekret izdat [8. avgusta 1945.](#) i koji je odredio propise i procedure koje će se inkorporirati u Statut Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu, gdje su se odvijajala [Nirnberška suđenja](#).

Statut je u opseg zločina protiv čovječnosti obuhvatio sledeća djela: ubistva, istrebljenje, porobljavanje, deportaciju i ostala nečovječna djela, izvršena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva prije ili za vrijeme trajanja rata ili proganjanje na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi u izvršenju ili u vezi bilo kojeg zločina koji spada u nadležnost Suda, bez obzira da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje u kojoj su zločini izvršeni.

No, iako postoji jedanaest međunarodnih tekstova koji definišu zločine protiv čovječnosti, koji se u određenim dijelovima pomalo razlikuju, ipak sve te definicije imaju nešto zajedničko: 1) obuhvataju djela nasilja prema pojedincima bez obzira na njihovu nacionalnost i bez obzira na to dali su djela počinjena u vrijeme rata ili mira, 2) ta djela moraju biti izraz proganjanja grupe ljudi koja se može identifikovati, bez obzira na sastav te grupe ili na svrhu proganjanja⁶.

Takvi zločini predstavljaju teška nasilna djela koja vrijeđaju osnovne principe humanosti na najgrublji način, koji ne podrazumijeva samo akte ubistva, progona, zatvaranja idr., već je cilj da

⁴ Ibidem, str.535.

⁵ <http://www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/komisija/MKCK%20-%20Izvori%20MHP.pdf>, str.305

⁶ Leksikon ratnih zločina, Ono što bi javnost trebalo da zna, priredili Roj Gatman i Dejvid Rif, SAMIZDAT B92, Beograd 2003. Str.536.

se na najgrublji način ponizi i dehumanizuje ljudsko dostojanstvo, pa su stoga ovi zločini upereni ne samo protiv čovjeka kao individue, već i protiv čovječanstva u cjelini.

Zločin protiv čovječnosti u kontekstu moralne i pravne osude

Zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava u vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu sa velikom morbidnom “inventivnošću” dešavali su se svakodnevno i u velikom obimu. Kao izraz zločini protiv čovječnosti prvi put se navode u preambuli Haške konvencije iz 1907, ali kako navodi Zarije Seizović prvi put se praktično javlja 1915.godine, kada je došlo do masovnog ubijanja Jermena u Otomanskom carstvu⁷, što su 28.maja iste godine, vlade Francuske, Velike Britanije i Rusije u svojoj Deklaraciji označile kao zločin protiv čovječnosti. Nedugo poslije toga, nakon Prvog svjetskog rata, godine 1919, saveznici su, vezujući se za Versajski ugovor, osnovali komisiju za ispitivanje ratnih zločina, koja se oslanja na Hašku konvenciju iz 1907. Pored ratnih zločina koje su počinili Nijemci, komisija je pronašla da su i turske vlasti činile “zločine protiv zakona čovječnosti” time što su ubijale američke zvaničnike i građane tokom rata.

No, izrazita svirepost takvih zločina nije nikakva novina jer su te iste države u kolonijalnim osvajanjima činile iste, pa i mnogo veće zločine protiv čovječnosti. Prisjetimo se samo zločina razapinjanja na križ⁸, što je bila jedna od vrlo čestih smrtnih kazni u rimskom carstvu, do nabijanja na kolac u vremenu osmanskog carstva i u vremenu francuske okupacije Egipta⁹. Tako su kolonijalne sile, koje danas postavljaju demokratske obrasce kroz stoljeća mahom činile zločine protiv čovječnosti nad porobljenim kolonijalnim narodima, kao što je slučaj sa Pequot

⁷ Zarije Seizović, Međunarodno javno pravo, Zenica 2008, str.151. Sintagmu, odnosno naziv „zločini protiv čovječnosti“, Z.Seizović je preuzeo iz Deklaracije od 28.maja 1915.godine, kada je vlada Francuske, Velike Britanije i Rusije, za označavanje masakra kojeg su Turci počinili nad Jermenima.

⁸<http://www.hrvatski-vojniki.hr/hrvatski-vojniki/2812010/podlistak.asp>; Spartakov ustanak (73.-70. pr.Kr.) Ustanak je ugušen u krvi, a ko 6000 gladijatora je zarobljeno i razapeto na križ duž Apijeve ceste (Via Appia), ceste koja je išla od Rima preko Capue do Brindisija.

-<http://www.prometej.ba/index.php/home-2/1070-kako-se-za-isusova-vakta-umiralo-na-krizu> , Ivan Markešić .” Iako se ne zna točno geografsko podrijetlo niti vremenska starost razapinjanja na križ kao «najužasnijeg i najstrašnijeg oblika smrti» (Ciceron), ono je bilo jedan od uobičajenih oblika smaknuća nepoželjnih pojedinaca nastao na Starom Orijentu i u Antici. Pretpostavlja se da su ga «patentirali» Feničani, i da su taj način kažnjavanja nepoćudnih pojedinaca razvili iz smaknuća vješanjem, jer se uvidjelo da tim činom (vješanjem) osuđenik ubrzo umre, a trebalo bi ga ipak nešto duže mučiti, dok drugi izvori govore o Medejcima i Perzijancima.’

⁹ Muhsin Rizvić, Bosanski Muslimani u Andrićevo svijetu, Ljiljan, Sarajevo 1995, str.198-203

Indijancima, pripadnicima naroda Tasmanije, naroda Herero u Južnoj Africi¹⁰ i mnogih drugih na kojima su decenijama i stoljećima vršena ova zlodjela. No, da bi se stalo u kraj tim zlodjelima, Sjedinjene američke države i Saveznici nakom Drugog svjetskog rata artikulirali su Sporazum o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca Osovine te uspostavili Nirnberški i Tokijski vojni sud, na kojima su vršena procesuiranja ratnih zločinaca iz Drugog svjetskog rata.

Nirnberška povelja prvi put jasno kaže da su zločini protiv čovječnosti uvršteni u pozitivno međunarodno pravo, međutim od Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok u Tokiju koji je slijedio Nirnberšku povelju, kao što je to učinio o Zakon br.10 Kontrolnog savjeta za Njemačku na osnovu kog su saveznici progonili Nijemce u njihovim okupacionim zonama, od tog vremena nije se pojavila ni jedna međunarodna konvencija o zločinima protiv čovječnosti¹¹, do sukoba u Jugoslaviji, kada je ta kategorija zločina uvrštena u statute Međunarodnog tribunala za zločine u bivšoj Jugoslaviji (ICTY) i Međunarodnog tribunala za zločine u Ruandi (ICTR), kao i statut Međunarodnog krivičnog suda (ICC).

Agresija na BiH i akti Međunarodnog prava

U Povelji UN-a, kao osnovnom međunarodnom aktu predviđeno je djelovanje svih njenih članica u slučaju prijetnje miru, narušenja mira i čina agresije, na osnovu čega Vijeće sigurnosti utvrđuje postojanje svake prijetnje miru, narušenja mira ili čina agresije i daje preporuke ili odlučuje koje će se mjere poduzeti u skladu s članom 41.i 42.radi održavanja ili uspostavljanja međunarodnog mira i sigurnosti¹². Tako je na dan međunarodnog priznanja, koje je trebalo obuzdati agresiju, sa još većom žestinom krenuo rat protiv BiH. Onako kako nalaže povelja UN-a Vijeće sigurnosti je razmatrajući stanje u Bosni i Hercegovini, donijelo Rezoluciju 771, kojom je konstatovalo da izvještaji sa terena ukazuju na rasprostranjena kršenja odredbi međunarodnog humanitarnog prava na teritoriju bivše Jugoslavije, posebice Bosne i Hercegovine, koja su uključivala masovna nasilna protjerivanja, zatvaranja i zlostavljanja civila u zatočeničkim logorima, namjerne napade na ne-borce, bolnice i ambulante, ometanja dostave hrane i lijekova

¹⁰ Genocid; slučajevi, poređenja i savremene rasprave, uredio Steven L. Jensen, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007. Str.25

¹¹ Leksikon ratnih zločina, Ono što bi javnost trebalo da zna, priredili Roj Gatman i Dejvid Rif, SAMIZDAT B92, Beograd 2003. Str.536.

¹² www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/.../povelja_un, gl.VII, čl.39.

civilima, te devastaciju i uništavanje imovine. Nakon te Rezolucije, stanje u BiH se još više pogoršava, što se vidi iz Izvještaja Ekspertnog povjerenstva 9.februara 1993. upućeno generalnom sekretaru, u kojem stoji da su počinjene ozbiljne povrede i druga kršenja odredbi Međunarodnog humanitarnog prava, što je uključivalo namjerna ubistva, “etničko čišćenje”, masovna ubistva, mučenja, silovanja, pljačke i uništavanja imovine civila, destrukciju kulturne i religijske baštine te arbiterna (nezakonita) hapšenja¹³. Tako je na osnovu tih izvještaja paragrafom 1. Rezolucije Vijeća sigurnosti 808 od 22.februara 1993.utvrđena potreba formiranja Međunarodnog suda za gonjenje osoba odgovornih za ozbiljne povrede Međunarodnog humanitarnog prava na teritoriju bivše Jugoslavije počinjene od januara 1991.godine, tj.osnovan je Haški tribunal, na kojem su danas u sudskom procesu najveći vinovnici agresije, zločina, razaranja i svih drugih nevolja prouzrokovanih fašisoidnom ideologijom velikodržavnih projekata.

Od dehumanizacije sa “bijelim trakama” do najtežih zločina protiv čovječnosti

Da bi se počinili zločini, a posebno tako “inventivni” zločini protiv čovječnosti, kakvi su počinjeni tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu, potrebni su bili stoljetni antagonizmi i kipteća mržnja, koja je permanentno kvasala do vrenja. Tako se stvarala zločinačka ideologija, koja je kroz svoje hegemonističke projekte davala smjernice za konkretnu implementaciju. No, da bi se opravdalo pred svojom savješću, kao i pred javnom svijesti šire društvene zajednice, projektanti udruženog zločinačkog poduhvata su morali pribjeći stvaranju pogrešnog identiteta, tj.dehumanizacije Bošnjaka, kako bi njihov čin široke lepeze zločina izgledao ne kao zločin, već kao časno, junačko djelo, jer po tom mišljenju to je obračun sa “ne ljudima”, koje treba istrijebiti kako nebi inficirali ostali,“civilizirani” svijet. Sa takvim predubjedenjem su počeli prvi akti agresije na BiH, da bi ubrzo bile primijenjene i najmorbidnije metode torture i zločina, da bi se sve završilo sa zločinima koji prevazilaze zločine protiv čovječnosti. Tako su pored masovnih strijeljnja bošnjačkih civila po halama, stadionima, zadružnim domovima, školama, kućama idr., bošnjačke civile razasute po šumama u očajnom zbjegu prema Tuzli, lovili kao divlje zvijeri, kako bi “sve živo pobili”, kako je glasila Karadžićeva naredba generalu Krstiću. Takav “rasplet”, već na početku agresije, mogao se i naslutiti sa prvim barikadama i opsadom Sarajeva, brutalnim

¹³ Zarije Seizović, Međunarodno javno pravo, Zenica 2008, str.12

zauzimanjem srednjeg podrinja, te logorima, zatvaranjima, silovanjima i raznim oblicima najrigidnijeg dehumaniziranja, gdje god su to mogli na “blic krig” uraditi.

U mnoštvu takvih postupaka posebno treba istaći krajnje ponižavajuću stigmatizaciju na način obilježavanja potencijalne žrtve kao najponizniji oblik dehumaniziranja, koji je baštinjen iz vremena nacista iz Drugog svjetskog rata kada su Jevreji na desnoj ruci morali nositi obilježje Davidove zvijezde. Tako su i koncem dvadesetog stoljeća u srcu civilizovane Evrope isto činile samoproglašene vlasti tzv.Republike Srpske, kada su u Prijedoru su **31. maja 1992. godine** izdale naredbu putem lokalnog radija da nesrpsko stanovništvo obilježi svoje kuće bijelim zastavama ili čaršafima, kao i da pri izlasku iz kuća stave bijelu traku na desnu ruku. Taj krajnje ponižavajući čin su potvrdili članovi evropske posmatračke misije, koji su avgusta 1992.u okolini Prijedora primijetili bijele zastave na bošnjačkim kućama, kako bi se mogle razlikovati od srpskih. Tako su to posmatračke misije mogle odmah komparirati sa nacističkim proglasom iz 1939. po kojem su poljski Jevreji bili dužni nositi bijele trake sa plavom Davidovom zvijezdom oko rukava, kako bi na taj način bili obilježeni za istrebljenje. Tako su i srpski fašisti nakon pet decenija po istoj ideologiji vršili istu nečasnu rabotu krajnje rigidne dehumanizacije, što je tek priprema za još teža djela -zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, koja su nakon obilježavanja žrtve vrlo brzo uslijedila. Iako u tom širem regionu nije bilo nikakvih borbenih dejstava, obilježavanje nesrpskog živilja nije ništa drugo moglo značiti do sprovođenja javne kampanje etničkog čišćenja i “konačnog rješenja bošnjačkog pitanja” na način potpunog zatiranja. Tako su vrlo brzo formirani logori za “obilježene” u kojima su vršene najgnusnije torture i zvjerska izživljavanja, silovanja, sakaćenja te masovne egzekucije, Institucionalno uvođenje bijelih traka za nesrpski živalj značilo je, ništa manje no dozvolu za “slobodan lov” na dojučerašnje komšije i prijatelje, a sada odjedanput do dna ponižene ljude, koji su sa tim obilježjem za tu aparthejdsku vlast postali ne-ljudi i koji su na taj način pripremljeni za odstrel. Tako je te ljude svako od tih žestokih fašista mogao hapsiti, proganjati, pljačkati, ubijati i razna zvjerstva činiti jer su ti ljudi bili van zakona. Tako su ubistva Bošnjaka vršena svuda. Tijela ubijenih, prema svjedočenjima, ležala su danima posvuda, a onda su ih zarobljeni logoraši skupljali na kamione, koji su ih odvozili u nepoznatom pravcu. U toj morbidnoj kampanji etničkog istrebljenja sa područja prijedorske općine ubijeno je 3.173 civila među kojima je bilo više od stotinu djece. Neke familije su potpuno zatrte ili je ostao samo jedan

član kao što je Hava Tatarević iz sela Zecovi, koja je izgubila cijelu obitelj. Četnici su joj ubili muža i šestoricu sinova. Pored masovnih, neselektivnih ubistava, više od 30.000 hiljada ljudi je prošlo kroz prijedorske koncentracione logore smrti. Na isti način kako su taj ojađeni nesrpski živalj stavili van zakona, tako su i njihova vjerska, kulturna i ekonomska dobra takođe bila van zakona, te shodno tome stavljena na raspolaganje rušilačkim strastima kako pojedinaca, tako i institucijama i organina paradržavnih vlasti Prijedora i paradržavne tvorevine Republike Srpske.

Logori

Tako je odmah nakon “**bijelih traka**”, sa osnivanjem logora počelo stradanja prijedorskog nesrpskog stanovništva. Osnivanje ovih logora bilo je dio velikosrpskog plana da se ne-Srbi prvo dehumaniziraju, da osjete žestoku torturu i da se tako poniženi sa namjerom da im ne padne na pamet da se ponovo vrate, pod strašnom torturom protjeraju sa opštine Prijedor. Logori su uglavnom osnivani i vodjeni ili po direktivama srpskih kriznih štabova ili u saradnji sa njima, te sa oružanim snagama i policijom. Tokom zatočenja, žene i muškarci zatvorenici podvrgavani su teškom zlostavljanju, između ostalog premlaćivanju, seksualnom zlostavljanju, mučenju i pogubljenjima¹⁴. Podvrgavani su ponižavajućem psihološkom zlostavljanju tako što su prisiljavani da pljuju na b.h zastavu, pjevaju srpske nacionalističke pjesme ili dižu tri prsta u znak srpskog pozdrava. Zatvorenike su čuvali vojnici, milicija, lokalne jedinice srpske vojske ili TO, ili mješovite grupe njihovih pripadnika koji su nosili uniforme i obično bili “do zuba naoružani”. Tako u toj torturi, permanentno su psovali zatvorenike, nazivajući ih “balijama” ili “ustašama”, a pripadnicima paravojnih organizacija i lokalnim Srbima neograničeno su dozvoljavali pristup u logore da zlostavljaju, tuku, muče i čine razna zlodjela nad zatočenicima. U tom smislu logori su poslužili da se žrtvama nanese što veća patnja i nepodnošljivi uslovi života, što se jasno ističe i u Kaznenom zakonu BiH, u čl.172, t.f, u kojem stoji: da je **mučenje** namjerno nanošenje snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje zadržanoj osobi...¹⁵”, što znači da je “mučenje zapravo samo sebi svrha, što ima za cilj da se žrtvi nanese fizičke i psihičke patnje, te prouzrokuje osjećaj bola, te oštećenje zdravlja sa krajnjim ciljem da se izazove indirektna smrt, za koju zločinac misli da nema nikakve ni pravne ni moralne odgovornosti. U

¹⁴ Presuda Međunarodnog suda pravde. Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, 26.februar. 2007.godine, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2008. Str.174,175.

¹⁵ www.djeca.rs.ba/.../Krivicni%20zakon%20Bosne%20...

praksi međunarodnih krivičnih tribunala se smatralo da zločin protiv čovječnosti mučenjem postoji npr. u slučaju prijetnje smrću, silovanja, paljenja dijelova tijela žive osobe, prisiljavanje drugoga da posmatra akt seksualnog nasilja i sl.

Tako prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, **na seksualni odnos** ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), prisiljavanje na prostituciju (čl.173,e, KZ BiH) kao i prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja kao oblik zločina protiv čovječnosti se, u svojoj suštini, svodi na radnje koje predstavljaju napad na polni integritet, odnosno na radnje koje predstavljaju seksualno nasilje nad pasivnim subjektom, što se svakako može tretirati kao seksualno ropstvo, prinudna prostitucija, prisilna trudnoća i drugi oblici zatočeničkog morbiditeta.

Pored pomenutih radnji u logorima poseban oblik zločina jeste **progon** prijedorskih građana nersba, koje su pored žestoke torture duž puta prema srednjoj Bosni ubijali na najmorbidniji način, kao što je izvršenje zločina na Korićanskim stijenama.

Prema čl. 172 st. h, progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi, je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu, u vezi s bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonom ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine.

Prema tome, progon obuhvata kako povrede tjelesnog i duševnog integriteta i lišavanje slobode, što pored ugrožavanja života predstavlja ponižavajući i dehumanizirajući odnos prema progonjenom. Uz to obavezno ide oduzimanje imovine, što se može protumačiti kao oduzimanje sredstava za život, te sa progonom i stavljanjem progonjenog u ekstremno teške uslove života nastoji se postići efekat “pasivnog ubistva”, koje progonitelja tobože oslobađa svake odgovornosti, po kojoj su se matrici rukovodili prijedorski zločinci.

Zato pod pojmom progona, kao oblika zločina protiv čovječnosti, sudovi su dužni djela: zatvaranje civila, ukidanje prava na rad i obrazovanje, ekonomskih i imovinskih prava, premlaćivanje, prisilan rad, zabranu sklapanja brakova sa pripadnicima drugih grupa, zabrana seksualnih odnosa, izbacivanje iz škole, državne službe i firmi, ubistva, prisvajanja i uništenja imovine, mučenja, silovanja i slična djela tretirati kao zločine protiv čovječnosti. U arsenalu

teških krivičnih djela, na posebno podmukao način svakako je **prisilni nestanak osoba**. O tome zorno danas svjedoči Tomašica i druge masovne grobnice, diljem Republike Srpske, “b.h entiteta masovnih grobnica”. Danas nakon svih prohujalih strahota agresije, Kazneni zakon BiH, u odredbi člana 172 st. 1 t. (i) *za prisilni nestanak osoba* eksplicite ističe hapšenje, pritvaranje ili otimanje osoba, od strane ili s dopuštanjem, podrškom ili pristankom države ili političke organizacije, uz odbijanje da se prizna takvo lišenje slobode ili da se pruži informacija o sudbini ili o mjestu gdje se nalaze takve osobe, s namjerom da se uklone od zaštite zakona na duže vrijeme, što faktički znači stavljanje tih lica van zakona, tj. van svake institucionalne zaštite.

Zločin protiv čovječnosti se može izvršiti i *drugim nečovječnim djelima slične prirode, učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja*(čl. 172.st.1,t.k)

Svi oblici zločina, koji se navode u Krivičnom zakonu BiH, koji se odnose na **genocid** (čl.171), **zločine protiv čovječnosti** (čl.172) i **zločine protiv civilnog stanovništva** (čl.173), nisu izostali u prijedorskim logorima i drugim mjestima gdje su izvršeni strašni zločini. Tako prema iskazima svjedoka logori u Prijedoru prednjačili su po monstroznosti zlikovaca koji su pobili više od 3.000 ljudi. Koncentracioni logor u rudniku Omarska bio je aktivan 100 dana, a u njemu je bilo zatočeno 11.000 ljudi. U Trnopolju se nalazilo se između 5.000 i 8.000 zatočenika, a u nekadašnjoj tvornici keramičkih pločica Keraterm bilo je zatvoreno oko 3.000 ljudi. Dodatnih 10.000 ljudi bilo je zatočeno u napuštenom rudniku Tomašica, u Brezičanima i Sportskom centru u Prijedoru, gdje su vršene masovne egzekucije zatvorenika.

Za počinjene zločine u Prijedoru, te u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje, pred pravosuđem ICTY-a na zatvorsku kaznu za ratne zločine u Haagu osuđeni su:

- [Milomir Stakić](#) - 40 godina
- [Radoslav Brđanin](#) - 32 godine
- [Zoran Žigić](#) - 25 godina
- [Mlađo Radić](#) - 20 godina
- [Duško Tadić](#) - 20 godina
- [Duško Sikirica](#) - 15 godina

Za zločine nad Hrvatima i Bošnjacima u općini Prijedor pred pravosuđem BiH na zatvorsku kaznu osuđene su sljedeće osobe:

- [Drago Radaković](#) - 20 godina
- [Draško Krndija](#) - 20 godina
- [Željko Bulatović](#) - 14 godina
- [Siniša Teodorović](#) - 12 godina
- [Radoslav Knežević](#) - 10 godina
- [Zoran Gajić](#) - 10 godina
- [Ismet Žerić](#) - 7 godina

Nakon svih zločina i strahota, koje su počinjene na ovom području i u cijeloj BiH, veoma je važno da su zločinci procesuirani kako pred Haškim tribunalom, tako i pred pravosuđem Bosne i Hercegovine. Pored individualne odgovornosti, veoma je važno da je Haški sud utvrdio i odgovornost SRJ, države podstrekača, planera i realizatora agresije, što se jasno očituje u Presudi Međunarodnog suda u slučaju Duška Tadića u kojoj stoji sledeća pravna kvalifikacija: *"Sudska komora je utvrdila da je [SRJ](#), pošto je bila u izravnom oružanom sukobu sa BiH kroz JNA, uspostavila [Vojsku Republike Srpske](#), te ju vježbala, opremila i održavala. To je uspostavljeno [19. svibnja 1992.](#) ostavljanjem u BiH dio JNA kako bi funkcionirao kao VRS, i to samo nekoliko dana nakon što je [Vijeće sigurnosti](#) pozvalo SRJ da se povuče iz BiH. Viši vojni časnici iz SRJ su bili članovi VRS-a. SRJ je plaćala plaće (i penzije nakon umirovljenja) časnicima VRS-a koji su se prebacili iz JNA. Sjedište VRS-a je imalo vezu sa sjedištem JNA ili [VJ](#), kako se sada zove taj ogranak vojske. VRS je ostvarivala plan SRJ o etničkom čišćenju i komadanju teritorija BiH, koji se trebao pripojiti SRJ kako bi se ostvario plan o [Velikoj Srbiji](#)...Optuženi je sudjelovao u oružanom sukobu koji je trajao od svibnja do prosinca 1992. u općini Prijedor. Jedno stanovište ovog sukoba bila je politika izvršavanja nečovječnih činova protiv nesrpskog stanovništva tog područja u pokušaju da se stvori Velika Srbija."*¹⁶

Do sada je pred Tribunalom u Hagu i Sudom BiH osuđeno 15 ljudi za zločine počinjenjene u prijedorskim logorima. Najveću kaznu, prvo doživotnu pa onda preinačenu na 40 godina, dobio je **Milomir Stakić**, koji je od 30. aprila 1992. do 30. septembra 1992. bio predsjednik općinskog Kriznog štaba i načelnik općinskog Vijeća za narodnu odbranu u Prijedoru.

U presudi Haškog tribunala, Pretresno vijeće je konstatovalo da su u logorima ubistva bila česta. Ne može biti nikakve razumne sumnje o tome da je počinjeno više masakara, između

¹⁶ http://hr.wikipedia.org/wiki/Pokolj_u_Prijedoru

ostaloga u prostoriji br. 3 u logoru Keraterm 24. jula 1992. ili oko tog datuma. Krajem jula 1992. u logoru Omarska je ubijeno više od sto ljudi, a 5. augusta 1992. iz Omarske je autobusima odvedeno i pobijeno oko 120 ljudi. Dana 21. augusta 1992. pripadnici prijedorskog interventnog voda koji je pratio deportacijski konvoj ubili su na planini Vlašić oko 200 ljudi iz tog konvoja. Još je mnogo više ljudi ubijeno tokom napada vojske bosanskih Srba na pretežno bosanskomuslimanska sela i gradove širom opštine Prijedor - Kozarac, Hambarine, Bišćane, Ljubiju, a počinjeno je i više masakara nad Muslimanima. Pretresno vijeće je konstatovalo da je lišeno života više od 1.500 osoba, od kojih je bilo moguće identifikovati 486 žrtava¹⁷, tako da je van razumne sumnje dokazano postojanje širokog obrasca zločina, tako da je Milomir Stakić znao da su njegova uloga i vlast koju je imao kao vodeći političar u Prijedoru bile od ključne važnosti i da je sa svojim ovlašćenjima mogao da pozove svako lice na odgovornost za počinjene zločine, da zaštiti nesrbe i da im pomogne, ili da ostavku na svoje visoke funkcije. Nasuprot tome Pretresno vijeće je ustanovilo da je Milomir Stakić odgovoran za više od 1.500 ubistava, te je utvrdilo tačan identitet 486 žrtava. Takođe pretresno vijeće je na osnovu niza dokumenata i iskaza svjedoka utvrdilo da su u tim logorima i van njih vršena silovanja, seksualna zlostavljanja i premlaćivanja, a najmanje 20.000 nesrba je pobjeglo ili je bilo deportovano iz Prijedora.

Raspuštanje logora Omarska počelo je 6. augusta 1992. godine. Dio zatočenika je pušten, a dio prebačen u druge zatočeničke centre širom tadašnje teritorije Republike Srpske. Od kraja maja do početka augusta samo kroz ovaj logor je prošlo nekoliko hiljada zatočenika. Kompleks nekadašnjeg logora se sastojao od hangara, upravne zgrade i takozvane Crvene i Bijele kuće, a zatočenici su držani i na betonskoj pisti između zgrada.

Zaključak

Da “cilj opravdava svako sredstvo” nisu imali naumu samo fašisti iz Drugog svjetskog rata. Kontinuitet te ideje nastavljen je i “usavršavan” sve do današnjih dana. Tako su agresori na B i H tu makijavelističku ideju u potpunosti, pa čak i preko mjere primijenili u realizaciji svojih velikodržavnih planova, čineći strašne zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Sav mogući arsenal zločina, sa namjerom najrigidnijeg dehumaniziranja, tortura i drugih zločinačkih

¹⁷ www.fondacija-ipp.ba/arhiva/presude.html

morbiditeta odmah, na samom početku agresije primijenjeni su u najžešćem obliku, kako bi se postigao takav efekat da je za nesrbsko stanovništvo jedino rješenje nestanak sa prostora cijele Bosne i Hercegovine. O tome jasno govori opsada glavnog grada i drugih gradova i širih regiona, formiranje srpskih opština i regija, te nasilno preuzimanje vlasti u opštinama gdje su Srbi činili relativnu većinu. Shodno tome, odmah se pristupilo dehumaniziranju, aparthejdu, zatvaranju, silovanju i svim mogućim oblicima zločina protiv čovječnosti. Eklatantan primjer za sve ove radnje je područje Prijedorske općine, u kojoj su počinjeni svi mogući zločini, koji bi mogli nositi prefiks genocida, koji počinje sa predratnim aparthejdom, “bijelim trakama”, logorima, ubistvima i “prisilno nestalim licima” do deportovanja i zločina na Korićanskim stijenama nadomak Travnika, na kraju deportacijake relacije.

Sva ta dešavanja, jasno je da su ostavila dubokog traga u društvenim odnosima tako i danas u vrijeme “hladnog mira”, stav prema nesrbima, prema žrtvama etničke kampanje ostao je isti, koliko zbog frustracije što se pitanje homogenog srpskog teritorija nije potpuno riješilo, toliko i zbog istine koja sa Tomašicom i drugim grobnicama izlazi na vidjelo i najbolje govori o teškim zločinima nad civilnim stanovništvom. Tako frustrirane, od potpisivanja Daytonskog mira pa do danas, općinske vlasti Prijedora nikada nisu javno priznale djela tadašnjih fašističkih vlasti i odale pokajanje za patnje kroz koje su prošle na hiljade nesrba, te pružile ruku pomirenja i pokajanja. Naprotiv, stiče se utisak da se žali što se potpuno nije riješilo pitanje “nepoželjnih, nenarodnih elemenata”, kako su tretirali nesrbski živalj. To pokazuje i odnos prema preživjelim žrtvama kojima se onemogućava da govore javno o zločinima i obilježavanju istih čime im se uskraćuje jedno od osnovnih ljudskih prava, pravo na slobodu govora i pravo na sjećanje. To je očiti dokaz da se nisu naučile lekcije iz najtežih zločina, razaranja, destrukcije i svih drugih okrutnosti koje su se dešavale u vremenu agresije. Indolentan odnos i poricanje nepobitnih fakata o počinjenim zločinima JNA, vojske i policije Republike Srpske, policije Srbije, dobrovoljačkih grupa i formacija, bezmalo ništa drugo ne može značiti do nepromijenjen stav prema nesrpskom življu, koji prema toj fašističkoj ideologiji nema mjesta na teritoriju, koji su Srbi zacrtali samo za sebe. Nasuprot tome žrtve uporno traže svoje pravo da ukažu na razmjere zločina i posljedice etničkog čišćenja, dostojanstveno sjećanje i obilježavanje, kao i podizanje adekvatnog spomen obilježja, kao opomene na strahote koje se ne bi trebale nikad ponoviti. Zato žrtve s pravom traže da se zloglasni koncentracioni logori obilježe kao spomen-stratišta Bošnjaka i Hrvata u

Prijedoru, te da 31.maj postane trajno datumsko obilježje prijedorskih “bijelih traka”, kao izraza najrigidnijeg fašističkog aparthejda te da se institucionalizira i postane dio institucionalnog pamćenja.

To je ujedno prilika da se 31. maj proglasi Evropskim danom borbe protiv fizičkog obilježavanja ljudi, najmorbidnije dehumanizacije, segregacije i aparthejda, te zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, koji su uslijedili nakon markiranja žrtve.

Tako su zločini počinjeni u Prijedoru, prema Kaznenom zakonu BiH, čl.172., čisti oblik aparthejda, koji se može okarakterisati kao krajnje nečovječne radnje, činjene u režiji parainstitucionalnog režima u namjeri potčinjavanja, dehumaniziranja i stvaranja nepodnošljivih uslova za život kako bi se što brže i što okrutnije izvršilo etničko čišćenje nesrpskog etničkog elementa. Na taj način ne samo da se stvorio različit pravni položaj nesrba u odnosu na etničke Srbe, već se ovdje radi o potpunom obespravljivanju nesrba po sistemu “rasnih zakona”, što se vrlo brzo ostvarilo sa zatvaranjima, torturom i egzekucijama u koncentracionim logorima u Omarskoj, Keratermu, Trnopolju, te mnogim drugim mjestima zatvaranja, te strašni zločini prilikom deportovanja prema srednjoj Bosni, posebno na Korićanskim stijenama nadomak Travnika, gdje je u “čast ispraćaja”, na najsvirepiji način bacanjem u provaliju i mitraljiranjem pobijeno preko 200 ljudi.

Literatura:

-Vojin Dimitrijević i dr.; Međunarodno pravo ljudskih prava, Beograd, 2007.

- Leksikon ratnih zločina, Ono što bi javnost trebalo da zna, priredili Roj Gatman i Dejvid Rif, SAMIZDAT B92, Beograd 2003.

-Presuda Međunarodnog suda pravde. Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, 26.februar. 2007.godine, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2008.

- Zarije Seizović, Međunarodno javno pravo, Zenica 2008.

- Muhsin Rizvić, Bosanski Muslimani u Andrićevu svijetu, Ljiljan, Sarajevo 1995.

- Genocid; slučajevi, poređenja i savremene rasprave, uredio Steven L. Jensen, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007.

-Mujo Demirović, Bosna i Hercegovina u velikosrpskim planovima, Pravni fakultet u Bihaću, , Bihać 2003.

-www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/.../povelja_un,

- www.djeca.rs.ba/.../Krivicni%20zakon%20Bosne%20...

-<http://www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/komisija/MKCK%20-%20Izvori%20MHP.pdf>

-<http://www.hrvatski-vojnici.hr/hrvatski-vojnici/2812010/podlistak.asp>;

-<http://www.prometej.ba/index.php/home-2/1070>

-http://hr.wikipedia.org/wiki/Pokolj_u_Prijedoru

- www.fondacija-ipp.ba/arhiva/presude.html

(Rad je objavljen na web stranici *Instituta za istraživanje genocida u Kanadi*, i može se pronaći na linku: ***http://instituteforgenocide.org/?p=8341&lang=bs***)